VII skyrius

VILNIAUS PRIEIGOSE

6-ojo pulko klajonės ir pratybos tarp kovų

Rugpjūčio 31 d. – rugsėjo 16 d., kol brendo sprendimas atiduoti vokiečiams Vilnių, Suomijos 6-asis pulkas vis dar buvo Maišiagalos pozicijoje. Operatyviniu požiūriu šį laikotarpį galima suskirstyti į tris dalis. Iki rugsėjo 4 d. nutrūko nesėkminga puolamoji Olochovo grupės (gvardijos ir Kaukazo V korpuso) operacija, 5–8 d. tęsėsi operatyvinė pauzė, o 9 d. prasidėjo Švenčionių proveržio operacija (vokiečiai ją vadina Vilniaus kautynėmis).

Suomijos 6-asis pulkas dalyvavo tik viename, rugsėjo 6-osios, mūšyje, tačiau klaidinga manyti, kad visas šešiolika dienų galėjau skirti pulkui mokyti. Iš tų šešiolikos dienų devynias Suomijos 2-oji divizija buvo įsikūrusi pozicijose, o septynias – rezerve. 6-asis pulkas rezerve buvo trimis dienomis ilgiau. Atrodytų, pulkas gavo dešimt dienų poilsio, bet iš šių dienų keturias – kai pulkas buvo keičiamas ryte ar turėjo pakeisti kitą dalinį vakare – reikia išbraukti. Išbraukti ir tą laiką, kurį sugaišome žygiams sudarant Olochovo grupės rezervą.

Iš pradžių, rugsėjo 9 d., Suomijos 2-oji divizija buvo sutelkta prie Pavydokių dvarvietės, 10 d. išsiųsta į kairįjį sparną Purviškių gyvenvietės rajone, 11 d. grąžinta prie Pavydokių. 12 d. dar prieš auštant 6-asis pulkas perėjo į gvardijos korpuso rezervą Kartaniškėse. Tą pačią dieną su 2-osios gvardijos divizija gastroliavo Kaušiadaloje, 14-osios naktį grįžo prie Pavydokių dvarvietės, o 15 d. vakare susitelkė tolimiausiame dešiniajame Maišiagalos pozicijos sparne. Prie

viso to dar reikėtų pridėti atskirų batalionų tarnybą kituose pozicijos ruožuose. Taigi beveik jokio poilsio neturėjome.

Iš tiesų tomis dienomis keturiskart mėginau surengti pratybas[103] ir kiekvieną kartą po 2–4 valandų turėdavau jas nutraukti, skirti pusės valandos poilsį ir leistis į žygį. Fronte išvargusiems, blogai parengto pastiprinimo apsunkintiems pulkams reikėjo vis daugiau laiko atsigauti. O to poilsio nebuvo.

Frontas bet kurioje vietoje galėjo būti pralaužtas, kariuomenės vadovybė vis labiau nervinosi ir rezervus keldavo iš vieno sparno į kitą. Buvimas rezerve vargino labiau nei tarnyba kur kas neramesniame ruože. Man atrodė, kad padėtis neverta betikslių 6-ojo pulko klajonių. Jei vadovybė būtų buvusi kiek ramesnė, daugelis jos dalinių atgauti jėgas būtų galėję. O pagrindo nerimauti buvo.

Atakos iš Kiemelių

Rugpjūčio 30 d. – rugsėjo 9 d. vokiečiai pasyviai gynėsi išlaikydami Kiemelius. Šią pertrauką lėmė priešo 10-osios armijos persigrupavimas. Gardino kryptimi veikiantis III rezervinis vokiečių korpusas keitė Varėnos kryptimi veikiantį

103 Trumpos pratybos tarp mūšių yra būtinos. Tai padeda kovoti su per dideliu karių atsipalaidavimu. Žinoma, šauliai pratybų nemėgo. Jie kandžiai juokavo: kai tik vokiečiai sužinos apie mūsų pratybas, bematant išsilakstys. (*Aut. past.*)

Vaizdas į Kiemelius iš pietų pusės. Vertėjo nuotr.

XXI korpusą. Neries dešiniajame krante, priešais Maišiagalos poziciją ir rusų gvardiją, skleidėsi stiprus XXI, o Širvintų miestelio rajone – I armijos korpusai. Taip persigrupuojant vokiečių 10-osios armijos sudėtis turėjo padvigubėti. Priešas persigrupavo aštuonias dienas.

Kadangi, vokiečiams rengiantis, gvardijos korpusas puolimą tęsė, tai ir Kaukazo V korpusas negalėjo likti pasyvus. Rugsėjo 1 d. gvardija užėmė pusę prie vieškelio įsikūrusio Jauniūnų kaimo, o šiauriau gvardijos kazokų brigada bei Tiulino raiteliai kirto vieškelį ir priartėjo prie Kančiūnų bei Taučiulių kaimų. Nepaisydami grėsmės, vokiečiai liko įsitvirtinę priešais visą Maišiagalos poziciją nuo vieškelio iki Neries.

Atrodytų, Kaukazo V korpusas turėjo įtempti visas jėgas ir vokiečiams smogti visu frontu. Didžiausios sėkmės buvo galima tikėtis iš korpuso kairiojo sparno atakos, kuriame buvo ir mano pulkas. Smūgis būtų tekęs perkėloms per Nerį, būtų grėsęs perkirsti vokiečių susisiekimo kelius, puolimas – nušluoti visą vokiečių skleidimąsi Neries dešiniajame krante. Priešas suteikė garbę prieš mano pulką išraizgęs begalinius spygliuotosios vielos užtvarus, be kurių jų gynyba puikiai apsiėjo kituose fronto ruožuose.

Tačiau Kaukazo V korpuso vadovybė nusprendė savaip. Ji manė, kad iš pradžių reikia atsiimti Kiemelius, o tik tada užsimoti plačiau, todėl mano kairiajam ruožui buvo iškelta pasyvi užduotis. Vadovybė iš manęs atėmė ne tik 494-ąjį pulką, bet ir vieną mano pulko batalioną.

Divizijos štabas buvo labai susirūpinęs dėl ruožo saugumo ir bijojo, kad, Kiemelius puolant nesėkmingai, priešams atsivertų kelias į Vilnių. Vidurinis ruožas buvo sustiprintas Suomijos 8-uoju pėstininkų pulku, kurį rugsėjo 1 d. po ilgo susirašinėjimo per armijos štabą pavyko išplėšti iš 65-osios divizijos. 8-asis pulkas kartu su 494-uoju, 493-iuoju ir 3-iuoju pasienio pulkais dalyvavo Kiemelių kaimo atakoje.

„Baltieji negrai“. Netikusi parama artilerijos ugnimi

Vidurinis ruožas buvo pavaldus Šilingui, kurio 5-asis pulkas atakoje aktyviai nedalyvavo. Vienintelė vado sėkmė – 493-iojo pulko užimta silpnai ginama Bogomilovo dvarvietė. Tai nesutrukdė Šilingui žerti daugybę kaltinimų 124-ajai divizijai ir 3-iajam pasienio pulkui prašant skirti kelis energingus karininkus. O tokių buvo tik jo, 5-ajame, Suomijos pulke. Reikėjo ne skųstis 3-iuoju pasienio pulku (580 kadrinių kareivių ir 2100 neparengtų naujokų), o kelti tik tokias užduotis, kurias šis silpnas pulkas būtų pajėgęs įvykdyti.

Rusų kariuomenės pozicijos miškingoje vietovėje.

Tiesiogiai gvardiją remiantis dešinysis ruožas mūsų divizijai daugiau neprikląusė. Jis buvo priskirtas – grynai formaliai – energija nespindinčiam jungtinės pasienio divizijos viršininkui generolui Trankovskiui. Čia Suomijos 7-asis pulkas sergėjo savo apkasus, o aktyvių veiksmų ėmėsi 1-asis ir 2-asis pasienio pulkai bei du 4-ojo pasienio pulko batalionai. Žinoma, kelių geriausių Suomijos 7-ojo pulko kuopų įsiterpimas į pasieniečių gretas atakai būtų suteikęs visai kitą pobūdį, tačiau 7-ojo pulko vadovybė – seni gudreivos – visą juodą darbą sukrovė ant „baltųjų negrų“ pečių, o patys apsiribojo įvairių bjaurybių apie nepatyrusių dalinių pastangas rašymu.

Parama artilerijos ugnimi organizuota visiškai nevykusiai. Kaukazo V korpusas turėjo septynias lengvąsias baterijas (dvi iš jų priklausė Suomijos artilerijos 2-ajam divizionui, trys – 104-ajam artilerijos divizionui, dvi – 65-ajai artilerijos brigadai), vieną sunkiąją (išsigelbėjusią iš Kauno), vieną haubicų (priklausančių 30-ajam mortyrų divizionui) ir vieną kalnų bateriją (Suomijos artilerijos 2-asis divizionas). Tai buvo savotiška, tik visiškai neorganizuota korpuso vadovybės rezervo artilerija. Jokio bendro vadovavimo nebuvo, artilerija išsisklaidė po skirtingus ruožus, nors turėjo atakuoti jau įsitvirtinusį priešą.

Pagrindinės artilerijos pajėgos – penkios lengvosios baterijos, viena haubicų ir viena sunkioji – buvo sutelktos viduriniame ruože. Bet iš jų tik dvi lengvosios „suomių“ baterijos turėjo gerą šaudymo ir taktinę patirtį. 104-ojo artilerijos

diviziono trys baterijos iš savo japoniškų patrankų geriausiu atveju iššovė tik vieną ar du kartus, o su haubicų baterija mes jau susipažinome kovose prie Dūkštų. Sunkioji Kauno baterija, ko gero, buvo dar silpnesnė. Kiekvienas vadas šaudė savo nuožiūra.

Nepaisydamas skeptiško nusistatymo, Kiemelius atakuojančių praporščikų pranešimais pasitikėjau. Jie vis pranešdavo, kad buvo priversti trauktis, nes juos pliekė saviškių baterijų ugnis. Mano penkiems pėstininkų batalionams (du – 6-ojo pulko, du – pasieniečių, vienas – 495-ojo pulko) buvo palikta viena kalnų baterija.

Sviedinių taupymas ir nepavykęs Kiemelių puolimas

Į kraštinį dešinįjį ruožą perkeltos dvi 65-osios artilerijos brigados baterijos. Jos mokėjo gerai šaudyti, tačiau, būdamos priskirtos svetimam korpusui, ėmėsi sviedinių taupymo politikos, nors prieš puolimą sviedinių atsargos buvo nuolat

Vienoje iš Rusijos karo gamyklų pagaminti artilerijos sviediniai.

1915–1916 m. Rusijos kariuomenė stokojo artilerijos sviedinių, tad pabūklų baterijos ėmė juos taupyti netgi tais atvejais, kai turėjo užtektinai.

papildomos. Rugpjūčio 29–30 d. baterijos buvo smarkiai atakuojamos Suomijos 5-ojo pulko ruože ir nepaleido nė vieno šūvio! Bent pėstininkai negalėjo skųstis, kad artilerija šaudo į saviškius.

Per šešias kovų dienas Kaukazo V korpuse baterijos paleido tik dvidešimt šešis sviedinius ir penkiasdešimt du šrapnelius – pasieniečiams šiauriau nuo Maišiagalos paremti. O juk tai buvo puolamoji operacija, nuo kurios priklausė Vilniaus likimas ir galimybė vokiečiams skleistis Švenčionių proveržiui. Tos pačios baterijos kartu su pasieniečiais pakeitė mane kairiajame ruože prie Dūkštų.

Rugsėjo 12 d.[104]* vokiečiai surengė ne itin grėsmingą dviejų 65-osios artilerijos brigados baterijų remiamą ataką. Tada į vokiečius rusų baterijos paleido 265 šrapnelius ir 25 sviedinius. Bet saviškių puolimą remti ugnimi jos nesiteikė. Ir tik rugsėjo 2 d.*, kai mūsų pėstininkai visiškai nukraujavo, Suomijos 2-osios divizijos štabas atkreipė dėmesį į anarchiškus, nekontroliuojamus artilerijos veiksmus, divizionų vadų neveiklumą. Atskiroms artilerijos grupėms suvienyti paskirti du vyresnieji.

104 * Apsirikimas originale. (*Red. past.*)

Nepatyrę, blogai parengti, artilerijos neremiami, bet smarkiai iš užnugario stumiami 124-osios pasienio divizijos daliniai pateko į didžiulę spūstį, juos užgriuvo priešo ugnis. Daug žuvo, daug buvo sužeista, daug pateko į nelaisvę. Ir po to ant šių perpus sumažėjusių dalinių vienas po kito pylėsi kaltinimai. O juk vokiečiai lengvai pastebėjo į Kiemelių pusę nukreiptą siaurą rusų atakos ruožą ir čia sutelkė daug ugnies priemonių. Manau, lengviau būtų buvę nustumti visą vokiečių frontą, nei išplėšti iš jų vieną gyvenvietę.

8-ojo pulko kuopos pasidavimas į nelaisvę

Rugsėjo 2 d. rytą, gerdamas arbatą savo Šiauliškių troboje, stebėjau, kaip mūsų artilerija triuškina Kiemelių kaimą. Paskui kilo smarki šautuvų ir kulkosvaidžių ugnis. Tai į ataką pajudėjo Suomijos 8-ojo pulko kuopos. Pačios atakos matyti negalėjau, bet maždaug po dvidešimt minučių pastebėjau tankią iš Kiemelių traukiančią, į vokiečių pozicijas slenkančią pėstininkų grandinę. Be jokios abejonės – rusų. Nedelsdamas griebiau telefoną, susisiekiau

Ginkluota vokiečių sargyba ir į nelaisvę patekę rusų kariai.

su kaimynu pulkininku Zabelinu, kuris laikinai vadovavo 8-ajam pulkui, ir pasveikinau laimėjus.

„Jūs iš manęs šaipotės?“ – paklausė Zabelinas. „Aiškiai matau, kaip jūsų šauliai išeina iš Kiemelių ir puola toliau.“ „O ar pastebite, kad jie neturi šautuvų ir daugelio rankos pakeltos? Viena mano kuopa pasidavė, metė ginklus ir nuėjo pas vokiečius.“

Laikinasis 8-ojo pulko vadas buvo prislėgtas. Atsiprašiau teisindamasis geriausiais norais. Pulkininkas labai sielvartavo ne tiek dėl prarastų žmonių, kiek dėl šautuvų, kurie gulėjo netoli vokiečių pozicijų, todėl nebuvo galima susirinkti.

Melagingas 8-ojo pulko pranešimas

Kaip kuriamos legendos? Apie 8-ojo pulko nesėkmių priežastis buvo kalbama daug. Oficialiais pulko duomenimis, 305 kariai nukauti, 300 sužeisti, 164 dingę be žinios. Vėliau dingusių skaičius kiek sumažėjo. Dėl didelio nukautų skaičiaus buvo sakoma, kad vokiečiai buvo pasislėpę už kalvos, bet, patyrinėjęs vietovę žemėlapyje, supranti, kad tai netiesa.

Oficialiame 8-ojo pulko pranešime gausu kitų, nedaug artimesnių tiesai apmąstymų. Rašoma, kad iš Kiemelių artėjančias 8-ojo pulko kuopas apšaudė sava artilerija, tada skundžiamasi 5-uoju pulku, esą jis pavėluotai užėmė kiek dešiniau esantį Kiemelių kaimą. Tai leido vokiečiams kurį laiką apšaudyti kulkosvaidžiais 8-ojo pulko sparną.

Bet patys kalčiausi, žinoma, yra „baltieji negrai“ – kairiau puolęs 494-asis pulkas. Jų ir nuotaikos bjaurios, ir įsitaisę už nugaros, ir daugiau trukdo nei kaunasi. Be jokios abejonės, 8-ojo pulko nesėkmės pagrindinė priežastis – kad kritinėmis akimirkomis 7-osios kuopos vadas buvo nukautas, 6-osios – sužeistas. Kitų karininkų šiose kuopose nebuvo.

Toliau 8-ojo pulko pranešime pasakojama apie vokiečių susitelkimą ir perėjimą į durtuvų ataką. Neva siaubingoje durtuvų atakoje žuvo beveik visa 6-oji kuopa, išsigelbėjo tik šeši šauliai. Rašoma daug, bet aš pateiksiu kitų mūšio dalyvių pranešimus.

494-ojo pulko zauriadpraporščikas Zmejevskis pranešė, kad jo „kuopos atsitraukė tik pamačiusios pasiduodančius „suomius“. Kitas to paties pulko zauriadpraporščikas Loskutovas tvirtino: „Tuo metu kairiajame mūsų sparne puolė Suomijos 8-ojo pulko kuopa. Žemesnieji vadai atkreipė mano dėmesį, kad keli vokiečiai stovi parengę šautuvus, o beginkliai rusų kariai traukia į jų